

GOSPODARCZO-SPOŁECZNY ROZWÓJ GORZOWA WLKP. W LATACH 1961—1970

Lata sześćdziesiąte to najpomyślniejszy okres w dwudziestopięcioletniej powojennej historii Gorzowa. Charakteryzował je wszechstronny rozwój gospodarczo-społeczny oraz likwidacja śladów II wojny światowej. Zbudowano nowe śródmieście i nowe osiedla mieszkaniowe, przebudowano jezdnie i ulice, wybudowano nowe szkoły, rozwiązano bądź przystąpiono do rozwiązania narosłych w poprzednich latach problemów komunalnych.

Powyższe osiągnięcia były skutkiem szybkiego rozwoju przemysłu kluczowego, a ich geneza tkwi w decyzjach i poczynaniach lat pięćdziesiątych. Wówczas to powstały Gorzowskie Zakłady Włókien Sztucznych, które stopniowo, ale systematycznie przekształcały się w krajowego potentata chemicznego. Zrodziła się też i urzeczywistniała w roku 1958 koncepcja utworzenia drugiego przedsiębiorstwa determinującego przyszłość miasta — Gorzowskich Zakładów Jedwabniczych.

Wyraźny przełom w życiu miasta nastąpił w latach 1958—1960, kiedy to w warunkach intensywnego rozwoju ekonomicznego sprawa odbudowy i rozbudowy Gorzowa z fazy dyskusji i konkretyzowania pierwszego perspektywicznego planu rozwoju przestrzennego miasta przeszła w fazę jego realizacji.

1. LUDNOŚĆ I ZATRUDNIENIE

Gorzów lat sześćdziesiątych posiadał nadal wysoką dynamikę wzrostu ludności jako stałe zjawisko niemal od chwili wyzwolenia. Ogółem w okresie dziesięciolecia przybyło miastu 17,4 tys. obywateli, tj. 30,6%. Było to jednak tempo niższe niż w latach 1951—1960, zwłaszcza że w roku 1961 wcielono do obszaru miasta części gromad: Wieprzyce, Chwałęcice i Siedlice zamieszkałych przez około 2,5 tys. mieszkańców. Stan ludności w poszczególnych latach ilustruje tabela 1.

Tabela 1

LUDNOŚĆ GORZOWA W LATACH 1961—1970¹

Rok	w tysiącach					
	1961	1963	1965	1967	1969	1970
Ogółem	58,5	64,5	67,3	69,7	72,5	74,3
Mężczyźni	28,2	31,0	32,3	33,2	34,5	35,8
Kobiety	30,3	33,5	35,0	36,5	38,0	38,5

Głównym powodem zmniejszającej się stopy wzrostu ludności był spadek przyrostu naturalnego z 17,0 promili w roku 1960 do 10,6 w roku 1969 oraz trudności hamujące dopływ ludności z zewnątrz. Na ogólny wzrost liczby mieszkańców złożyły się: 42,2% — przyrost naturalny i 55,8% — napływ spoza Gorzowa. W ostatnich dwóch latach dał się jednak zauważyć niewielki wzrost przyrostu naturalnego oraz zwiększanie się ilości zawieranych małżeństw (tabela 2). Utrzymała się natomiast typowa dla Gorzowa przewaga kobiet. Zarówno w roku 1960, jak i 1970 stanowiły one 51,8% ogółu mieszkańców. Główną tego przyczyną były większe niż gdzie indziej możliwości zatrudnienia kobiet.

Tabela 2

RUCH NATURALNY LUDNOŚCI MIASTA W LATACH 1961—1970²

Rok	W liczbach bezwzględnych				Na 1000 mieszkańców			
	małżeń- stwa	urodze- nia	zgony	przyrost natu- ralny	małżeń- stwa	urodze- nia żywe	zgony	przyrost natu- ralny
1961	619	1187	307	880	10,7	20,6	5,3	15,3
1963	541	1190	339	851	8,5	18,7	5,3	13,4
1965	443	1212	410	802	6,6	18,1	6,1	12,0
1967	551	1147	407	740	7,9	16,6	5,8	10,8
1969	714	1218	458	760	10,0	17,0	6,4	10,6
1970	742	1292	431	861	10,1	17,6	5,9	11,7

Pewnej zmianie uległa natomiast struktura wieku ludności (tabela 3). Analiza tabeli wykazuje stopniowe starzenie się mieszkańców Gorzowa, jeśli można użyć tego słowa w odniesieniu do sytuacji, w której 70% ludności w roku 1970 nie przekroczyło jeszcze 40 roku życia. Jednakże ilość młodzieży do lat dziewiętnastu spadła z 40,6% w roku 1960 do 36,8% w roku 1970, tj. poniżej średniej krajowej wynoszącej 37,1%.

¹ Roczniki statystyczne województwa zielonogórskiego z lat 1960—1971.

² Tamże.

Powyżej przeciętnej krajowej kształtował się wskaźnik ludzi w wieku od 20 do 30 lat i wynosił w 1970 roku 33,2%, wobec 28,4% w skali krajowej. Odsetek ludzi powyżej lat pięćdziesięciu utrzymywał się na poziomie niższym od przeciętnej krajowej. Mimo obniżenia się tempa wzrostu ludności w okresie dziesięciolecia, Gorzów utrzymał pozycję największego — pod względem ilości mieszkańców — miasta Ziemi Lubuskiej.

Tabela 3

LUDNOŚĆ WEDŁUG WIEKU W ODSETKACH³

Rok	W wieku lat								
	0—14	15—19	20—24	25—39	40—54	55—59	60—64	65 i więcej	nie ustaleni
	w tysiącach								
1960	33,6	7,0	7,8	27,0	14,1	3,6	2,8	4,0	0,1
1970	24,9	11,9	10,9	22,3	17,0	3,7	3,4	5,9	—

Jednym z podstawowych czynników rozwoju miasta było zatrudnienie charakteryzujące się wysoką dynamiką wzrostu. W roku 1970 osiągnęło ono w całej gospodarce 38,4 tysięcy osób (bez uczniów), z tego 36,4 tysięcy w gospodarce uspołecznionej. Kobiet zatrudnionych było ogółem 17,1 tysięcy, z czego w gospodarce uspołecznionej 16,1 tysięcy⁴. Z powodu braku dostępnych danych porównywalnych, wzrost zatrudnienia w latach sześćdziesiątych można podać tylko w przybliżeniu. Wynosił on około 13 tysięcy pełno zatrudnionych pracowników — łącznie z uczniami.

Realizacja drugiego planu pięcioletniego odbywała się w warunkach dużego niedoboru mężczyzn. Liczba wolnych miejsc wahała się w granicach od 400 do 600. Wręcz odwrotnie ukształtowała się sytuacja w zakresie zatrudnienia kobiet, zmuszając władze miejskie do prowadzenia akcji obejmowania przez kobiety w zastępstwie mężczyzn stanowisk, odpowiadających ich możliwościom.

W trosce o zabezpieczenie dopływu wykwalifikowanych robotników, większe zakłady przemysłowe zorganizowały zasadnicze szkoły przykładowe. Pod koniec trzeciego planu pięcioletniego, a szczególnie w roku 1970 zasygnalizowane zostały trudności w zakresie zatrudnienia absolwentów niektórych szkół średnich, a zwłaszcza: Państwowej Szkoły Technicznej, Państwowej Szkoły Architektury, Państwowego Technikum

³ Obliczono na podstawie *Rocznika Statystycznego Województwa Zielonogórskiego 1965—1966*, s. 14—15 oraz *Rocznika Statystycznego...* 1971, ss. 77—78.

⁴ Miejska Komisja Planowania Gospodarczego w Gorzowie Wlkp. (dalej MKPG), *Sprawozdanie z wykonania planu gospodarczego miasta Gorzowa za lata 1966—1970*, s. 7.

Ekonomicznego oraz liceów ogólnokształcących, ale i w tym przypadku odnosiły się one przede wszystkim do kobiet.

Największy przyrost zatrudnienia miał miejsce w przemyśle kluczowym (tabela 4).

Tabela 4

ZATRUDNIENIE W NIEKTÓRYCH ZAKŁADACH PRZEMYSŁU KLUCZOWEGO
W WYBRANYCH LATACH 1960—1970⁵

Nazwa zakładu	1960	1961	1965	1966	1970
Gorzowskie Zakłady Włókien Sztucznych	4293	4214	5720	5765	6192
Zakłady Mechaniczne „Gorzów”	1908	2077	2061	2067	2064
Gorzowskie Zakłady Jedwabnicze	1425	1642	2551	2701	2835
Lubuskie Zakłady Roszarnicze	421	478	498	737	987
Zakłady Stolarki Budowlanej	440	475	544	578	811

Szybki wzrost zatrudnienia przy równoczesnym nienadążaniu budownictwa mieszkaniowego spowodował zwiększanie się ilości dojeżdżają-

Tabela 5

STRUKTURA ZATRUDNIENIA W GOSPODARCE USPOŁECZNIONEJ
W LATACH 1961—1970⁶

Dział gospodarki	1961		1965		1970	
	w liczbach	w %	w liczbach	w %	w liczbach	w %
Ogółem	25 897	100	32 198	100	38 242	100
Przemysł	12 270	47,4	16 298	50,6	19 007	49,7
Rolnictwo i leśnictwo	649	2,5	804	2,5	948	2,5
Budownictwo	2 208	8,5	2 739	8,5	4 586	12,0
Transport i łączność	2 023	7,8	2 576	8,0	3 198	8,4
Obrót towarowy	2 814	10,9	3 134	9,7	2 981	7,8
Gospodarka komunalna	1 157	4,5	1 435	4,5	1 892	4,9
Oświata, nauka, kultura, zdrowie, opieka społeczna i kultura fizyczna	3 220	12,4	3 508	10,9	4 029	10,5
Inne	1 556	6,0	1 704	5,3	1 601	4,2

⁵ Powiatowy Inspektorat Statystyki w Gorzowie Wlkp.

⁶ Porównaj *Roczniki statystyczne...* op. cit.

cych do pracy. Na przestrzeni ośmiu lat liczba ich wzrosła o 2500 i osiągnęła 4500 osób, w tym 1500 kobiet.

Struktura zatrudnienia w gospodarce uspołecznionej wykazywała największą dynamikę wzrostu w przemyśle, który osiągnął 19 007 pracowników w roku 1970, co stanowiło 49,7% ogółu zatrudnionych. Budownictwo, charakteryzujące się wysokim tempem rozwoju w latach 1966—1970, przesunęło się na drugą pozycję zarówno w liczbach bezwzględnych, jak i w odsetkach. Duży wzrost zanotowano w transporcie i łączności (patrz tabela 5).

2. PRZEMYSŁ

W latach sześćdziesiątych Gorzów utrzymał pozycję najbardziej uprzemysłowionego miasta Ziemi Lubuskiej. Wyrazem tego był najwyższy i szybko wzrastający udział w produkcji globalnej przemysłu uspołecznionego województwa, który z 15,9% w roku 1960 wzrósł do 23,8% w roku 1970. Ustupując miejsca Zielonej Górze pod względem ilości zatrudnionych w całej gospodarce uspołecznionej, znalazł się Gorzów na pierwszej pozycji tak pod względem wielkości zatrudnienia, jak i globalnej produkcji przemysłowej. W roku 1960 w gorzowskim przemyśle pracowało 12 101 pełnozatrudnionych pracowników (łącznie z uczniami), a w roku 1970 ich liczba wzrosła do 19 007 pełno- i niepełnozatrudnionych (łącznie z uczniami).

Znacznie szybciej wzrastała produkcji globalna, która w okresie dziesięciu lat powiększyła się blisko 3,5 razy i osiągnęła w 1970 roku 6889 mln zł w cenach porównywalnych, wobec 1836 mln w roku 1970⁷. Udział poszczególnych pionów przemysłu uspołecznionego w produkcji lat 1965 i 1970 obrazuje tabela 6.

Tabela 6

PRODUKCJA GLOBALNA PRZEMYSŁU USPOŁECZNIONEGO
WEDŁUG FORM WŁASNOŚCI W LATACH 1965—1970 W MLN ZŁ
W CENACH PORÓWNYWALNYCH Z 1960 ROKU⁸

Rok	Ogółem		W tym przemysł			
	razem	w tym planowany terenowo	państwowy			spółdzielczy
			razem	planowany centralnie	planowany terenowo	
1965	4 716	258	4 559	4 458	101	157
1970	6 889	379	6 649	6 509	140	239

⁷ Miejski Komitet Frontu Jedności Narodu (dalej MKFJN), Program wyborczy 1965, s. 8. *Rocznik Statystyczny...* 1971, op. cit., s. 150.

⁸ *Rocznik Statystyczny...* 1965—1966, op. cit., ss. 100—101. *Rocznik Statystyczny...* 1971, s. 150.

Analiza danych statystycznych wskazuje na absolutną dominację państwowego przemysłu planowanego centralnie i obejmującego 94,5% produkcji przemysłowej miasta w roku 1970. Na drugim miejscu uplasował się przemysł spółdzielczy — 3,5%, a następnie państwowy przemysł terenowy — 2,0%. Najwyższą dynamikę wzrostu w okresie ostatnich pięciu lat wykazał przemysł spółdzielczy. Jego przeciętna roczna stopa wzrostu była o 1,2% wyższa niż w przemyśle planowanym centralnie i wynosiła 10,4%.

Wartość produkcji niektórych kluczowych zakładów przemysłowych na terenie miasta ilustruje tabela 7.

Tabela 7

PRODUKCJA GLOBALNA
WYBRANYCH ZAKŁADÓW PRZEMYSŁU KLUCZOWEGO
W LATACH 1961—1970
W CENACH PORÓWNYWALNYCH Z 1960 ROKU⁹

Nazwa zakładu	W tysiącach		
	1961	1965	1970
Gorzowskie Zakłady Włókien Sztucznych „Stilon”	819 701	2 092 583	3 994 213
Zakłady Mechaniczne „Gorzów”	439 600	492 000	711 505
Gorzowskie Zakłady Jedwabnicze	194 078	392 814	558 301
Lubuskie Zakłady Roszarnicze	46 332	37 944	175 844
Zakłady Stolarki Budowlanej	81 880	127 930	192 313
Zakład Sprzętu Budowlanego nr 3	26 000	60 000	140 000

Spośród 22 przedsiębiorstw przemysłu kluczowego decydujące znaczenie dla tempa rozwoju przemysłu, jak i całego miasta miała rozbudowa Gorzowskich Zakładów Włókien Sztucznych. W latach 1961—1965 uruchomiono m.in. drugi ciąg produkcji stylonu, rozbudowano dział folii filmowej i zapoczątkowano produkcję taśmy magnetofonowej — dotychczas w kraju nie produkowanej. Szczególnie rozbudowano i zmodernizowano przedsiębiorstwo w latach 1965—1970, a pierwotnie założona wartość inwestycji z 1,7 mld zł podniesiona została do blisko 3 mld zł, tj. prawie 2 razy więcej niż nakłady inwestycyjne obejmujące cały przemysł w poprzedniej pięcioletce¹⁰. Rozbudowa i modernizacja odbywały się w oparciu o nowoczesną technologię, a ich celem był zarówno wzrost, jak i podniesienie jakości produkcji do wymagań światowych. Rezulta-

⁹ Powiatowy Inspektorat Statystyki w Gorzowie Wlkp.

¹⁰ MKFJN, Program wyborczy 1969, s. 8. IV konferencja sprawozdawczo-wyborcza Komitetu Miasta i Powiatu PZPR w Gorzowie Wlkp. (dalej KMIP) 1968 r., s. 27.

tem tych wysiłków był niemal pięciokrotny wzrost produkcji, która z 819,7 mln zł w roku 1961 podniosła się do 3994 mln w roku 1970. Ten olbrzymi skok stał się możliwy nie tylko dzięki wielkim inwestycjom. Poważną rolę odegrały również takie czynniki jak lepsza organizacja pracy i oszczędność. „Stilon” był także jedynym przedsiębiorstwem, w którym stosunkowo najmniej odczuwano niedobór wykwalifikowanych kadr inżynierów i techników. Niezależnie od istniejącego technikum, przedsiębiorstwo posiadało własną szkołę przyzakładową. W stałej rozbudowie znajdowały się również Zakłady Mechaniczne „Gorzów” posiadające jednak duże kłopoty w zakresie stabilizacji profilu produkcji. Szczególnie trudne były lata 1961—1965, kiedy to utracono zagraniczne rynki zbytu na ciągniki ursus C-451 i mazur 50. Od roku 1970 zaniechano produkcji ciągników gąsienicowych na rzecz układów kierowniczych dla przemysłu ciągnikowego. Na uwagę zasługiwał fakt, że osiągnięty 62-procentowy wzrost produkcji dokonał się przy niewielkim zwiększeniu zatrudnienia wynoszącym 8,2%. W roku 1963 przedsiębiorstwo otrzymało zmechanizowaną odlewnię, a dalszy etap rozbudowy zaplanowano na lata 1968—1972.

Blisko trzykrotnie zwiększyły wartość produkcji Gorzowskie Zakłady Jedwabnicze, posiadające wielkie perspektywy rozwojowe. Podstawową produkcję przedsiębiorstwa stanowiły początkowo tkaniny wytwarzane tylko w jednym gatunku z przędzy jedwabnej i syntetycznej. W roku 1964 zwiększono ilość gatunków do 29, a po sześciu latach do 37. Od 1961 roku Gorzowskie Zakłady Jedwabnicze rozpoczęły również produkcję tkanin z włókien sztucznych produkowanych z tworzywa sztucznego poliamidowego, otrzymywanego z kaprolaktanu, dostarczanego przez Gorzowskie Zakłady Włókien Sztucznych. Stała poprawa jakości produkcji pozwoliła zdobyć liczne chłonne rynki zagraniczne, m.in. w Maroku, Tunezji, Albanii, Indonezji, Wielkiej Brytanii, Francji, ZSRR.

Wydarzeniem kapitałnej wagi dla dalszego rozwoju przedsiębiorstwa stała się decyzja budowy wykańczalni jedwabiu, której brak powodował wiele trudności. Według założeń planu 1966—1970 budowa miała trwać trzy lata, a obiekt kosztujący ponad 200 mln zł zaplanowano oddać do użytku w roku 1970. Ostatecznie przesunięto termin budowy na rok 1972, zwiększając trzykrotnie nakłady inwestycyjne.

Poważny rozwój osiągnęły również inne zakłady przemysłu kluczowego. Kosztem dużych nakładów finansowych rozbudowano Zakład Sprzętu Budowlanego nr 3, który zwiększył wartość globalną produkcji ponad pięciokrotnie. Intensywnie rozbudowano Zakład Stolarki Budowlanej, a zwłaszcza Zakład nr 2, dzięki czemu zwiększył on ponad dwukrotnie wartość produkcji oraz poprawił jej jakość. W Zakładach Mięsnych oddano do użytku wytwórnię konserw i wędlin, polepszając tym samym zaopatrzenie miasta, w Gorzowskiej Drukarni Akcydensowej za-

często budować nowe pomieszczenie, którego ukończenie przewidziano również na rok 1971.

Dynamicznemu rozwojowi przemysłu kluczowego nie zawsze i nie we wszystkich przedsiębiorstwach towarzyszyła zadowalająca jakość produkcji, będąca przedmiotem stałej troski kierownictw zakładów, organizacji partyjnych i samorządów robotniczych. Ona też — obok braku akwizycji i reklamy oraz wysokich kosztów produkcji — była głównym powodem niepowodzeń eksportowych. Poważnymi osiągnięciami w zakresie podnoszenia jakości produkcji szczyły się Gorzowskie Zakłady Włókien Sztucznych, aczkolwiek nie wykorzystały jeszcze wszystkich rezerw w tym zakresie. Natomiast Zakłady Mechaniczne „Gorzów” nie posiadały wyrobów w grupie A.

W porównaniu z przemysłem planowanym centralnie skromnie prezentowała się wartość produkcji przemysłu terenowego. Dzięki dostosowaniu do potrzeb rynku i wyspecjalizowaniu się w wytwarzaniu mebli i urządzeń sklepowych, pomyślnie rozwijały się Gorzowskie Zakłady Metalowe Przemysłu Terenowego, a ich modernizacja pozwoliła na dalszy wzrost wartości produkcji. Duże natomiast trudności posiadały Gorzowskie Zakłady Spożywcze Przemysłu Terenowego. Brak magazynów, rozproszenie produkcji i zła organizacja pracy, to niektóre przyczyny dużych strat ponoszonych przez przedsiębiorstwo.

3. BUDOWNICTWO

Szybki rozwój ekonomiczny i związany z nim wzrost ludności determinowały konieczność przyspieszenia budownictwa mieszkaniowego. Na doniosłość tego problemu wskazywało już XI Plenum KC PZPR w 1958 roku. Efektem realizacji uchwał XI Plenum na terenie miasta był wydatny wzrost oddawanych do użytku izb, widoczny już w latach 1959—1960.

Tempo wzrostu budownictwa mieszkaniowego w latach sześćdziesiątych było blisko czterokrotnie wyższe niż w latach pięćdziesiątych (tabela 8).

Niższe tempo budownictwa w latach 1961—1965 spowodowane zostało niewykonaniem planowanych założeń przewidujących wybudowanie blisko 8.000 izb. Nie wykonało planu budownictwo zakładowe, na co złożyły się m.in.:

- niedostateczna moc przerobowa przedsiębiorstw budowlanych, wynikająca głównie z braku siły roboczej i wyposażenia,
- niska wydajność i często zła organizacja pracy,
- nieterminowe dostawy materiałów na budowy i wydłużanie cykli

Tabela 8

IZBY MIESZKALNE ODDANE DO UŻYTKU W LATACH 1951—1970¹¹

Rok	1951—1960	1961—1965	1966—1970	1961—1970
Izby	3.790	5.752	8.201	13.953

produkcyjnych. Nie bez znaczenia była także zarysowująca się wówczas tendencja do ograniczania nakładów ze środków państwowych na rzecz rozwoju budownictwa spółdzielczego. Gwałtowny zwrot w tym zakresie nastąpił w trzeciej pięcioletce, kiedy to odsetek nakładów ze strony MRN i zakładów pracy spadł z 84,4% w latach 1961—1965 do około 36,1%. Natomiast w tym czasie budownictwo spółdzielcze wzrosło ponad sześciokrotnie i osiągnęło około 61% ogółu oddanych do użytku izb. Z 2,0% do 3,0% wzrósł także udział budownictwa indywidualnego.

Znacznie lepiej prezentowało się wykonanie planu w latach 1966—1970, który w toku realizacji został zwiększony o ponad 1000 izb.

Budownictwo mieszkaniowe w latach 1961—1965 koncentrowało się głównie w rejonie śródmieścia, czego wynikiem była całkowita w zasadzie jego zabudowa. Równocześnie trwała budowa osiedli przy ulicach Tuwima i Marcinkowskiego oraz osiedla Stilon. Budownictwo indywidualne rozwijało się głównie na peryferiach miasta, a zwłaszcza przy ulicy Warszawskiej i w dzielnicy Zamoście. Oprócz tego kierując się względami estetycznymi prowadzono w nielicznych przypadkach budownictwo rozproszone, tzw. plombowe.

W latach 1966—1970 głównym placem budowy stały się osiedla Stilon II i Słoneczne, gdzie wzniesione zostały pierwsze gorzowskie wieżowce. Koncentracja budownictwa umożliwiła zastosowanie na szerszą skalę przemysłowych metod budownictwa. Głównym wykonawcą inwestycji było Gorzowskie Przedsiębiorstwo Budowlane „Zachód”, realizujące całość budownictwa mieszkaniowego na terenie miasta. Wzrost zadań wymagał powołania przedsiębiorstwa specjalistycznego w zakresie budownictwa przemysłowego, co nastąpiło z dniem 1 stycznia 1966 roku. Gorzowskie Przedsiębiorstwo Budownictwa Przemysłowego podjęło pracę m.in. przy rozbudowie kostrzyńskiej „Celulozy”, a następnie Gorzow-

¹¹ Dane statystyczne dla lat 1951—1957 — *Rocznik Statystyczny...* 1959, op. cit., ss. 54—55, dla lat 1958—1960 — Program wyborczy MKFJN z 1961 r., s. 17, dla lat 1961—1965 — MKPG, Sprawozdanie z wykonania planu gospodarczego miasta Gorzowa Wlkp. za lata 1961—1965, s. 76, dla lat 1966—1970 — MKPG, sprawozdanie z wykonania planu gospodarczego miasta Gorzowa za lata 1966—1970, s. 35.

skich Zakładów Włókien Sztucznych. Ponadto na początku 1968 roku powołano Kierownictwo Grupy Robót Wojewódzkiego Przedsiębiorstwa Robót Komunalnych i Zielonogórskiego Przedsiębiorstwa Robót Inżynieryjnych. Mimo to niezwykle pilną potrzebą stawało się powołanie samodzielnego miejskiego przedsiębiorstwa robót komunalnych.

Ogółem w latach 1961—1970 oddano do użytku ponad 3,5 raza więcej izb, niż w poprzednim dziesięcioleciu. Odliczając ubytki powstałe na skutek wyburzeń, w latach 1961—1970 przybyło miastu 266 budynków, 4467 mieszkań, 13 627 izb. Oznaczało to poprawę warunków mieszkaniowych kilku tysięcy rodzin zarówno tych, które przeniesiono do nowych domów z suterren, starych budynków zagrzybionych, jak i nowo przybyłych z okolicznych wsi. Ilość mieszkań z instalacją wodociągową z 11 076 w roku 1960 wzrosła do 16 314, a ilość podłączonych do sieci gazowej z 9 461 do 14 964. Osiągnięcia powyższe nie oznaczały jeszcze rozwiązania problemu mieszkaniowego. W roku 1968 w dwóch spółdzielniach mieszkaniowych zarejestrowanych było 1758 członków i 1394 kandydatów, a około 800 wnioskodawców czekało na przydział mieszkań ze środków MRN¹². W tych warunkach Miejska Rada Narodowa wprowadziła z dniem 1 sierpnia 1961 r. normę przejściową powierzchni mieszkalnej w wymiarze 7 m² na osobę, a w roku 1964 uchwałę zabraniającą meldowania osób w pomieszczeniach o dużym zagęszczeniu, tj. poniżej 5 m² powierzchni na osobę. Ustaliła też nowe zasady przydziału mieszkań z własnego budownictwa.

O ile budownictwo mieszkaniowe doczekało się pomyślnego zwrotu na lepsze, o tyle w zakresie remontów bieżących i kapitalnych nie zaszły w zasadzie żadne zmiany. Plany remontów kapitalnych na lata 1961—1965 wykonano zaledwie w 60%, z powodu systematycznego niewywiązywania się Miejskiego Przedsiębiorstwa Remontowo-Budowlanego z powierzonych mu zadań. Opóźnianie remontów kapitalnych powodowało wzrost kosztów wykonania, a ich realizacja wymagała często wykwaterowania lokatorów, powodując dodatkowe trudności.

4. HANDEL, USŁUGI, GOSPODARKA MIEJSKA

Szybki przyrost ludności i wzrastająca rola miasta jako ośrodka gospodarczego regionu wymagały szybkiego rozwoju gorzowskiego handlu. W toku realizacji powyższego zamierzenia wysunięto następujące zadania:

¹² Biuletyn Prezydium Miejskiej Rady Narodowej w Gorzowie Wlkp. (dalej Biuletyn PMRN): nr 2/1962, ss. 8—9, nr 3/17/1965, nr 6/23/1966. Przygotowanie spółdzielczości mieszkaniowej do zaspokojenia potrzeb lokalowych miasta w latach 1968—1970, uchwała XII/54/1967.

- powiększenie sieci detalicznej i zakładów zbiorowego żywienia,
- poprawę i usprawnienie zaopatrzenia ludności,
- podniesienie kultury handlu.

Realizacja pierwszego celu była związana z rozwojem budownictwa. Tylko tą drogą — poprzez uzyskiwanie nowych lokali można było osiągnąć trwałe rozwiązania. Ilościowe wyniki w zakresie liczby punktów handlowych i sklepów okazały się mniejsze niż pierwotnie zakładano. W ciągu dziesięciu lat przybyły wprawdzie miastu 73 punkty, ale w tym tylko 24 sklepy uspołecznione (tabela 9).

Tabela 9

SIEĆ HANDLU DETALICZNEGO W LATACH 1960—1970¹³

Rok	Punkty sprzedaży		
	ogółem	uspołecznione	w tym sklepy uspołecznione
1960	377	315	230
1970	450	396	254

Równocześnie jednak zlikwidowano część placówek handlowych, które bądź nie odpowiadały współczesnym wymogom, bądź znajdowały się w budynkach starych, wyburzonych. Handel prywatny uzupełniający gorzowską sieć handlową, mimo pewnego wzrostu sklepów w latach 1965—1970, w ogólnych obrotach towarowych nie brał większego udziału. W roku 1970 na terenie miasta znajdowały się 54 tego typu punkty handlowe, w tym 34 sklepy. Na początku 1969 roku gorzowską sieć handlową oceniano jako niewystarczającą i posiadającą najniższy w województwie wskaźnik powierzchni sklepowej.

Podobna sytuacja utrzymywała się w gastronomii. W roku 1970 na jeden zakład przypadało 3234 statystycznych mieszkańców przy średniej wojewódzkiej 2509, a na jedno miejsce w lokalu gastronomicznym — 45 mieszkańców przy średniej wojewódzkiej wynoszącej 37 osób¹⁴. W okresie dziesięciu lat przybyły miastu: restauracja, 4 bary i kawiarnia.

Poważne rezultaty osiągnięto w zakresie usprawnienia handlu przez szerzej wprowadzaną samoobsługę, preselekcyjny system sprzedaży oraz lepszą rejonizację sieci. Zagospodarowano handlowo śródmieście, rozbudowano tego typu placówki w dzielnicy Zamoście, zwiększono ilość punktów na peryferiach miasta. Zaniedbano natomiast nowe osiedla mieszkaniowe, za mało pilnując, aby sklepy i zakłady gastronomiczne bu-

¹³ *Rocznik Statystyczny... 1960—1962*, op. cit., ss. 140—141. *Rocznik Statystyczny... 1971*, ss. 276—277.

¹⁴ Tamże, *Rocznik Statystyczny... 1971*, ss. 278—279.

dować równolegle z mieszkaniami i oddawano do użytku po wprowadzeniu się pierwszych mieszkańców.

Szczególne znaczenie miało rozwiązanie problemu zaopatrzenia miasta w pieczywo. Pod koniec 1961 roku czynnych było 5 piekarni Powszechnej Spółdzielni Spożywców i 13 prywatnych, a dzienny wypiek wynosił 22 tony, co nie pokrywało miejscowych potrzeb. Wzrastającemu popytowi nie mogły poddać niewielkie i przestarzałe piekarnie, a poważne zastrzeżenia budziła jakość produkcji. Mimo importu pieczywa spoza miasta, duże trudności w zaopatrzeniu występowały w soboty i poniedziałki. Rozwiązanie problemu tak od strony ilości, jak i jakości nastąpiło pod koniec 1969 roku, po oddaniu do użytku dużej piekarni mechanicznej. Powstały także warunki do poprawy zaopatrzenia w przetwory mięsne po wybudowaniu w Zakładach Mięsnych w roku 1970 wytwórni wędlin i konserw.

Zmiany na lepsze nastąpiły również w zakresie kultury handlu. Zatrudniono wielu sprzedawców młodych i specjalnie przygotowanych, w czym niemałą rolę spełniła Zasadnicza Szkoła Handlowa. Wzrósł też w handlu odsetek ludzi ze średnim wykształceniem.

W niewielkim jeszcze stopniu, ale systematycznie zaczęła ulegać zmianie struktura zakupów ludności, wyrażająca się zwiększonym udziałem artykułów przemysłowych, który w ogólnej sprzedaży wzrósł z 55,6% w roku 1960 do 57,8% w roku 1970¹⁵.

Wzrost ilości artykułów trwałego użytku, takich jak pralki, lodówki, odkurzacze, aparaty radiowe i telewizyjne, motocykle i samochody stwarzała potrzebę szybkiego zwiększenia placówek usługowych zajmujących się naprawą i konserwacją. W latach 1961—1965 nastąpiła pewna poprawa w zakresie usług. Miastu przybyły 84 nowe punkty, a na powyższe cele przekazano z budownictwa MRN 1361 m² powierzchni lokali. Wprowadzono też nowe usługi, jak klejenie obuwia, naprawa sprzętu fotograficznego i laboratoryjnego, protektorowanie i wulkanizacja opon samochodowych, naprawa aparatów telewizyjnych i sprzętu gospodarstwa domowego. Mimo to nie wszystkie plany w tym zakresie zostały wykonane. Złożyły się na to: braki w zaopatrzeniu materiałowym, małe zainteresowanie samych spółdzielni w rozwijaniu powyższej działalności, a także trudności lokalowe. Nadal dawał się odczuć niedostatek usług: stolarskich, pralniczych, naprawy sprzętu radiotechnicznego i gwarancyjnych napraw pojazdów mechanicznych. Dalsza poprawa usług świadczonych przez gospodarkę społeczną nastąpiła w latach 1966—1970. Zgodnie z założeniami planu pięcioletniego rozbudowano szereg spółdzielni pracy, których podstawowym zadaniem było świadczenie tak przemy-

¹⁵ Por. III konferencja sprawozdawczo-wyborcza KM i PZPR w Gorzowie Wlkp. 1964, s. 15. *Rocznik Statystyczny...* 1971, op. cit., s. 272.

słowych, jak i nieprzemysłowych usług. Działalność tę uzupełniały: państwowy przemysł terenowy i indywidualne rzemiosło. Ogółem w roku 1970 w usługach zatrudnionych było 4760 osób.

Znaczna poprawa nie oznaczała jeszcze całkowitego rozwiązania problemu. W wielu dziedzinach popyt na usługi znacznie wyprzedzał ich podaż. Szczególne trudności zarysowały się na odcinku motoryzacyjnym. Powiększającej się szybko liczbie pojazdów mechanicznych nie towarzyszył bowiem wzrost odpowiednich placówek usługowych. Poważny niedobór usług był typowym zjawiskiem w nowo budowanych osiedlach, a zwłaszcza w osiedlu Słonecznym, w którym obiekty usługowe realizowano w ostatniej kolejności, a jego mieszkańcy musieli z konieczności korzystać z usług w śródmieściu.

Odrębne zagadnienie stanowiły usługi hotelarskie. Trudna sytuacja już w latach pięćdziesiątych uległa jeszcze pogorszeniu na skutek likwidacji nie odpowiadającego wymogom hotelu przy ulicy Strzeleckiej. W roku 1970 Hotel Miejski dysponował zaledwie 101 miejscami.

W latach 1961—1970 znacznie wzrosły usługi komunalne świadczone przez miejskie jednostki gospodarcze. Odnosiło się to przede wszystkim do zaopatrzenia ludności w wodę i gaz. Sprawą pierwszoplanową pozostawało nadal zwiększenie podaży wody. Jej wzrost uzyskiwany drogą remontów i budowy własnych ujęć przez niektóre zakłady przemysłowe był niewystarczający. Istotne znaczenie miało dopiero oddanie do eksploatacji w roku 1967 Zakładu Wodociągów. Była to największa inwestycja tego typu w okresie dwudziestopięciolecia, wykonana kosztem 32 mln złotych.

Rozwiązania wymagała także gospodarka ściekowa, a sprawą niezwykle pilną — zwłaszcza w obliczu perspektywy uruchomienia wykończalni jedwabiu — stała się budowa oczyszczalni ścieków, jako wspólnej inwestycji MRN i zainteresowanych zakładów.

Wiele wysiłków włożono w polepszenie zaopatrzenia miasta w gaz. W latach 1961—1965 zastosowano w gazowni szereg udoskonaleń technicznych prowadzących do wzrostu produkcji, ale mimo to utrzymywał się poważny deficyt, pokrywany dostawami gazu płynnego na miejsce sprowadzanego pod koniec lat pięćdziesiątych gazu ziemnego. Ogółem w latach 1960—1968¹⁶ zużycie gazu w gospodarstwach domowych wzrosło z 4038 tys. m³ do 8162 tys. m³. Z dniem 1 stycznia 1967 r. — zgodnie z uchwałą Komitetu Ekonomicznego Rady Ministrów z 12 lipca 1966 roku w sprawie ujednoczenia organizacji przemysłu gazowniczego oraz zgodnie z uchwałami PWRN — Gazownia Miejska przeszła pod nadzór Mi-

¹⁶ Por. *Rocznik Statystyczny... 1960—1962*, op. cit., ss. 158—159. *Rozwój społeczno-gospodarczy województwa zielonogórskiego w okresie kadencji Sejmu PRL i rad narodowych 1965—1968*. Zielona Góra 1969, s. 191.

nisterstwa Górnictwa i Energetyki i przekazana została Wielkopolskim Zakładom Gazowniczym. Dwukrotnie wzrosło zużycie energii elektrycznej.

Postęp zanotowano również w komunikacji miejskiej. Wyrażał się on tak w ilości przewiezionych pasażerów, jak i długości tras. Długość tych ostatnich w okresie dziesięciolecia wzrosła o ponad 118% i w roku 1970 osiągnęła 173 km. Nastąpiło to przede wszystkim dzięki rozwojowi komunikacji samochodowej oraz wydłużeniu sieci tramwajowej, pociągając za sobą wzrost liczby pasażerów do 21,7 mln w roku 1965. Mimo rozwoju komunikacji samochodowej, gorzowskie tramwaje pozostały nadal podstawowym środkiem lokomocji miejskiej. Dokonano też szeregu usprawnień sieci tramwajowej, z których najważniejszym było wybudowanie nowego węzła komunikacyjnego na skrzyżowaniu ulic Sikorskiego i Chrobrego, co umożliwiło wprowadzenie dogodnych połączeń. Mając na względzie dalsze usprawnienia w zakresie komunikacji, rozpoczęto w roku 1968 budowę nowej zajezdni autobusowo-tramwajowej przy ulicy Kostrzyńskiej oraz modernizację miejskiej sieci tramwajowej na ulicach Kostrzyńskiej, Warszawskiej, Podmiejskiej i Pomorskiej.

Za wzrostem zadań nie nadążał przyrost taboru. Powiększyła się wprawdzie ilość autobusów z 10 w roku 1960 do 31 w roku 1970, ale równocześnie zmniejszyła się liczba wozów tramwajowych. Powyższy stan nie zaspokajał rosnących potrzeb, powodując szczególnie trudną sytuację w godzinach szczytu. Nie wykorzystano też transportu wodnego, chociaż w latach 1961—1965 rozważano wykorzystanie rzeki Warty do wywozu traktorów z Zakładów Mechanicznych „Gorzów” oraz stolarki budowlanej do Szczecina. Można było przewozić do Gorzowa cement ze Szczecina i węgiel ze Śląska. Zbudowanie w latach 1967—1970 nowej zajezdni przy ulicy Podmiejskiej poprawiło warunki PKS, natomiast pilnym zadaniem stała się budowa dworca autobusowego.

Największe usprawnienia miały miejsce w komunikacji kolejowej. W roku 1962 wybudowano nowoczesny Dworzec Główny, a w latach następnych most kolejowy na rzece Warcie, pozwalający na uzyskanie bezpośredniego połączenia z Zieloną Górą i mający olbrzymie znaczenie gospodarcze.

Nie ominął miasta szybki rozwój motoryzacji. Na koniec 1960 roku było zarejestrowanych m.in. 453 samochodów ciężarowych, 348 samochodów osobowych oraz 2084 motocykli i skuterów. W roku 1970 liczba samochodów ciężarowych wzrosła do 1165, osobowych do 1215 (w tym 1149 prywatnych), a motocykli i skuterów do 3698. Ogółem w roku 1970 na terenie miasta zarejestrowanych było 6661 pojazdów mechanicznych¹⁷.

¹⁷ Por. Biuletyn PMRN nr 1/1962. *Rocznik Statystyczny...* 1971, op. cit., ss. 256—257.

Perspektywom dalszego rozwoju komunikacji i motoryzacji sprzyjały na szeroką skalę zakrojone prace nad modernizacją ulic. Sprowadzały się one przede wszystkim do ich poszerzenia i asfaltowania. Przebudowano niemal wszystkie trasy przelotowe oraz szereg ulic będących trasami komunikacji zbiorowej. Poważnie usprawniło komunikację poszerzenie mostu kołowego na rzece Warcie. Powyższe wysiłki wpłynęły nie tylko na poprawę warunków komunikacyjnych, ale również korzystnie zmieniły wygląd miasta. Nie bez wpływu na ten ostatni pozostały takie czynniki jak większa efektywność usług Miejskiego Zakładu Oczyszczania Miasta i systematycznie prowadzone prace nad porządkowaniem i rozwojem terenów zielonych, a zwłaszcza: kompleksowe zagospodarowanie w latach 1961—1965 parku „Wiosny Ludów”, renowacja brzegów rzeki Kłodawki, a w roku 1967 generalne uporządkowanie parku przy ulicy Wawrzyniaka oraz parku Siemiradzkiego.

5. OŚWIATA, WYCHOWANIE, ŻYCIE KULTURALNE

Szkolnictwo gorzowskie lat 1961—1970 przechodziło okres dynamicznego rozwoju, któremu towarzyszyły takie wydarzenia jak:

- reforma szkolnictwa podstawowego i średniego,
- rozbudowa bazy lokalowej,
- lepsze wyposażenie w pomoce naukowe,
- doskonalenie kadry nauczającej, polegające na zdobywaniu dodatkowych kwalifikacji na poziomie studium nauczycielskiego lub studiów wyższych.

Nadrzędnym zadaniem była reforma. Jej też służyć miały pozostałe wysiłki. W roku 1967 opuściła szkoły podstawowe pierwsza 788-osobowa grupa absolwentów klas ósmych, a począwszy od września nowe programy wprowadzono również w szkolnictwie średnim ogólnokształcącym i zawodowym.

Równocześnie w szkołach miejskich na terenie całego województwa rozpoczęto realizację obowiązku nauki do lat osiemnastu.

Szczególnie trudna była sytuacja w zakresie wychowania przedszkolnego. Pomimo dużych wysiłków finansowych nie udało się ani rozładować nadmiernego zagęszczenia przedszkoli, ani osiągnąć zaplanowanych wskaźników. W okresie dziesięciolecia liczba przedszkoli utrzymywała się niemal na tym samym poziomie. Mimo że liczba miejsc wzrosła o 360, odsetek dzieci uczęszczających do przedszkoli zmniejszył się z 33,3% do 32,0%. Ogółem w roku 1970 do 19 gorzowskich przedszkoli uczęszczało 1786 dzieci¹⁸. Przewyciężono natomiast trudną sytuację lokalową w szkol-

¹⁸ MKPG, sprawozdania z wykonania planu gospodarczego miasta Gorzowa za lata 1961—1965 oraz za lata 1966—1970.

nictwie podstawowym. Wynikiem trwającego jeszcze w latach 1961—1965 naporu dzieci na szkolnictwo podstawowe była budowa kilku nowych szkół. Zbudowano wówczas szkoły przy ulicy Warszawskiej i Staszica, a w latach następnych przy ulicy Towarowej oraz w osiedlach Stilon i Słoneczne. W międzyczasie tempo wzrostu uczniów w szkołach podstawowych zaczęło spadać, a od roku 1968/1969 zmniejszać się również w liczbach bezwzględnych. Pozwoliło to na likwidację kilku szkół mieszczących się w starych budynkach oraz poprawę wskaźnika uczniów przypadających na jedną klasę, który w okresie ostatnich pięciu lat zmniejszył się o 5,4 i osiągnął w 1970 roku 51,1 statystycznych uczniów.

Duże zmiany na lepsze zaszły w wyposażeniu szkół w pomoce naukowe. Poważną rolę odegrały w tym zakresie kredyty MRN. Dzięki studiom nauczycielskim w Gorzowie i Zielonej Górze, a zwłaszcza ich działalności w zakresie dokształcania czynnych pedagogów, wzrosła liczba nauczycieli z dodatkowym wykształceniem. W pierwszym roku realizacji reformy tylko 25% nauczycieli wszystkich placówek posiadało wykształcenie więcej niż średnie. W roku szkolnym 1968/1969 liczba ta wynosiła już 72%. W samym tylko szkolnictwie podstawowym miasta 82% nauczycieli legitymowało się ukończeniem studium nauczycielskiego i ponad 7% ukończonymi studiami wyższymi¹⁹.

Trudne warunki lokalowe utrzymały się w szkolnictwie średnim ogólnokształcącym. Odnosiło się to głównie do Liceum Ogólnokształcącego nr 19, którego pomieszczenia użytkowały ponadto dwa licea dla pracujących. Dane liczbowe dotyczące szkolnictwa ogólnokształcącego ilustruje tabela nr 10. Największy rozwój w skali nie tylko miasta, lecz również województwa reprezentowało szkolnictwo zawodowe, dostarczające gospodarce wykwalifikowanych kadr o zróżnicowanych specjalnościach, czego wyrazem była liczba szkół i uczniów (patrz: tabela 11).

Rozwojowi szkolnictwa zawodowego towarzyszył wzrost bazy lokalowej. W latach 1961—1965 wzniesiono nowe budynki przy ulicy Dąbrowskiego i Okrzei. Największą inwestycją był wybudowany kosztem około 17 mln zł zespół obiektów Szkoły Rzemiosł Budowlanych i Technikum Budowlanego przy ulicy Okrzei, składający się z budynku szkolnego, warsztatów i internatu. W roku 1968 oddano do użytku siedmioizbową Szkołę Przyzakładową Gorzowskiego Przedsiębiorstwa Budowlanego „Zachód”.

Szkolnictwo pomaturalne reprezentowały trzy szkoły: Państwowa Szkoła Techniczna, Państwowa Szkoła Medyczna Pielęgniarstwa Psychiatrycznego oraz Studium Nauczycielskie. To ostatnie uległo likwidacji w roku 1971 w związku z przejściem do systemu kształcenia wszystkich

¹⁹ Biuletyn PMRN nr 4/33/1968, s. 95.

Tabela 10

UCZNIOWIE I SZKOŁY OGÓLNOKSZTAŁCĄCE
W LATACH 1961—1971²⁰

	Rok szkolny				
	1961/62	1965/66	1968/69	1969/70	1970/71
Szkoły podstawowe	13	15	15	14	15
Uczniowie szkół podstawowych	9 209	10 461	11 770	11 825	11 212
Szkoły podstawowe specjalne	1	1	1	1	1
Uczniowie szkół podstawowych specjalnych	167	183	219	261	270
Licea ogólnokształcące	2	2	2	2	2
Uczniowie liceów ogólnokształcących	883	1 334	894	854	1 078
Szkoły dla pracujących:					
szkoły podstawowe	3	3	—	3	1
uczniowie szkół podstawowych	236	216	—	129	126
licea	2	2	2	2	2
uczniowie liceów	759	1 391	1 368	1 334	1 433
Razem uczniowie szkół ogólnokształcących	11 254	13 585	14 251	14 103	14 119

nauczycieli na poziomie wyższym. Likwidacja studium stworzyła warunki do podjęcia starań o utworzenie szkoły wyższej, zakończone uruchomieniem z dniem 1 września 1971 r. filii Wyższej Szkoły Wychowania Fizycznego w Poznaniu.

Szkolnictwo wyższe zaczęło stawiać pierwsze kroki na terenie gorzowskim. w roku 1965, kiedy to uruchomiono punkt konsultacyjny Politechniki Szczecińskiej z kierunkiem chemii, w roku 1966 punkt konsultacyjny dla kierunku mechanicznego, a w następnym roku — ekonomiki przemysłu i transportu. W roku 1970 swój punkt uruchomiła również Wyższa Szkoła Inżynierska w Zielonej Górze.

Powstanie wyższej uczelni stacjonarnej wzmocni gorzowskie środowisko naukowe reprezentowane przez pracowników oddziałów terenowych Instytutu Hodowli i Aklimatyzacji Roślin oraz Instytutu Uprawy, Nawożenia i Gleboznawstwa.

Mniejszą dynamikę rozwoju niż szkolnictwo wykazywały gorzowskie placówki kulturalne. Nie wzrosła w zasadzie ich ilość, ale istniejące w poprzednich latach okrzepły i umocniły się. Odnosiło się to szczególnie do Miejskiej Biblioteki Publicznej systematycznie zwiększającej swoje

²⁰ Roczniki Statystyczne... 1960—1971, op. cit.

UCZNIOWIE I SZKOŁY ZAWODOWE
W WYBRANYCH LATACH 1961—1971²¹

	Rok szkolny				
	1961/62	1965/66	1968/69	1969/70	1970/71
Zasadnicze szkoły zawodowe:					
dla niepracujących	5	5	7	8	12
uczniowie	1 318	1 826	1 368	1 542	1 896
dla pracujących	6	8	12	8	21
uczniowie	794	1 837	1 914	1 985	2 312
specjalne	—	—	1	1	2
uczniowie	—	—	20	46	62
Technika i szkoły zawodowe licealne:					
dla niepracujących	11	17	19	20	20
uczniowie	2 148	3 785	3 494	3 417	3 028
dla pracujących	4	8	11	10	10
uczniowie	697	830	975	1 029	781
uczniowie techników zaocznych	—	—	460	476	229
szkoły artystyczne stopnia I	2	2	2	2	2
uczniowie	195	191	183	184	196
Ogółem:					
szkoły zawodowe	28	40	53	49	67
uczniowie	5 152	8 469	8 414	8 679	8 504

punkty, woluminy, czytelników i liczbę wypożyczeń. W okresie dziesięciu lat przybyło jej 82,6 tys. tomów i 3,6 tys. czytelników (patrz: tabela 12).

Gorzowska Biblioteka Publiczna posiadała w roku 1970 najwyższy obok nowosolskiej wskaźnik wypożyczeń wynoszący 24 wypożyczenia na jednego czytelnika. Oprócz zbioru bibliotek zakładowych, Powiatowej Biblioteki Pedagogicznej, Biblioteki Naukowej przy muzeum, same tylko biblioteki szkolne na terenie miasta liczyły w 1970 roku 222,2 tys. tomów i 19,3 tys. czytelników i miały 426,2 tys. wypożyczeń, przy czym na jednego czytelnika przypadało ich 22,1.

²¹ Tamże. Jako odrębne szkoły potraktowano wszystkie jednostki pedagogiczne, tj. wydziały dla pracujących przy szkołach dla niepracujących, wydziały o wspólnej bądź wyodrębnionej administracji, lecz różniące się programem i liczbą lat, klasy wygasające przy szkołach z nowym programem nauczania, natomiast w szkołach artystycznych jako odrębne jednostki potraktowano dział młodzieżowy i dziecięcy.

Tabela 12

MIEJSKA BIBLIOTEKA PUBLICZNA W WYBRANYCH LATACH 1961—1970²²

Rok	Punkty biblioteczne	Tomy	Wypożyczenia	Czytelnicy
		w tysiącach		
1961	7	43,3	213,5	8,0
1963	10	57,1	191,6	9,1
1965	11	80,8	248,9	11,0
1968	14	108,8	273,9	12,1
1970	13	125,9	278,0	11,6

Po kapitalnym remoncie pomieszczeń w latach 1961—1964 rozwijało swoją działalność muzeum, powiększając swoje zbiory o nowe ekspozycje, a zwłaszcza ekspozycję santocką oddaną do użytku w dwudziestą piątą rocznicę powstania muzeum. Nową formę pracy tej placówki, zmierzającą do pozyskania stałych sympatyków były tzw. spotkania przy kominu.

Swoją pozycję w środowisku gorzowskim umocnił także Teatr im. Juliusza Osterwy, podnosząc systematycznie swój poziom artystyczny, czego wyrazem były liczne pozytywne recenzje w prasie wojewódzkiej i centralnej. W okresie dziesięciolecia wystawiał on przeciętnie około 9 premier rocznie i ponad 200 przedstawień. Największą popularnością cieszyła się klasyka. Tego rodzaju sztuki oglądało zazwyczaj ponad 10 000 widzów. Rekordy przedstawień były takie sztuki jak: Jana Makariusza „Trzy białe strzały” oraz dla najmłodszych — Eugeniusza Szwarca „Czerwony kapturek”. Od chwili powstania na stanowisku dyrektora zaszły czterokrotne zmiany. Funkcję tę pełnili kolejno: Zbigniew Szczerbowski — do roku 1961, Mirosław Smolarek w roku 1962, Irena Byrska — od roku 1963 do 1969 i Marek Kępiński od roku 1969.

Gorzowski teatr brał udział w sześciu festiwalach zdobywając trzy nagrody. W początkowym okresie nie prowadził działalności objazdowej. Stało się to możliwe dopiero w latach 1966—1968 dzięki zakupieniu własnych środków lokomocji. Od roku 1960 do czerwca 1970 roku teatr wystawił 83 premiery i dał 2109 przedstawień, które obejrzało 757 765 widzów²³. Poważnym konkurentem teatru stała się telewizja, co dało się odczuć zwłaszcza w pierwszych latach po uruchomieniu nadajnika telewizyjnego w Jemiołowie. Podjęte przez dyrekcję wysiłki w kierunku przystosowania się do zainteresowań i wymagań publiczności, szersze wyjście do widza i rozpowszechnienie systemu abonamentów i karnetów w większych zakładach przemysłowych miasta oraz bliska współpraca ze

²² Roczniki Statystyczne... op. cit.

²³ Dziesięciolecie stałej sceny. Teatr im. J. Osterwy w Gorzowie Wlkp. Gorzów Wlkp. 1970.

szkołami umożliwiły gorzowskiemu teatrowi wyjście obronną ręką w walce o widza.

Znacznie gorzej wiodło się w tym zakresie gorzowskim kinom. Mimo wzrostu ich liczby z dwóch do pięciu, zwiększenia seansów oraz dostosowania repertuaru do zainteresowań publiczności, ilość widzów malała systematycznie i proporcjonalnie do wzrostu telewizorów. W roku 1961, kiedy na terenie miasta zarejestrowanych było 128 telewizorów przy istnieniu tylko dwóch kin, liczba widzów osiągnęła około 877 tysięcy. W roku 1970 mimo wzrostu kin do pięciu, ilość widzów spadła o 25%. Sytuację mogłaby polepszyć budowa kina panoramicznego, która znalazła się w planach po roku 1970. Wzajemne zależności pomiędzy rozwojem telewizji a ilością widzów w kinach wyraźnie obrazuje tabela 13.

Ważnym wydarzeniem w życiu kulturalnym Gorzowa było powstanie Klubu Międzynarodowej Prasy i Książki oraz organizacja tzw. Konfrontacji gorzowskich — imprezy, na program której składały się spotkania teatralno-muzyczne zespołów zawodowych, wystawy plastyczne, fotograficzne i inne, która od 1967 roku weszła na stałe do tradycji miasta.

Pewną rolę w życiu kulturalnym określonych środowisk spełniały nadal kluby, których liczba z siedmiu w roku 1960 wzrosła do piętnastu w roku 1970. Wzrosła też dwukrotnie liczba domów kultury.

W roku 1970 na terenie miasta rozwinęły działalność cztery domy kultury przy największych zakładach przemysłowych. Odczuwano jednak brak jednego centralnego domu kultury zlokalizowanego w nowym, funkcjonalnym obiekcie.

Tabela 13

ABONENCI RADIA I TELEWIZJI W WYBRANYCH LATACH
ORAZ DZIAŁALNOŚĆ KIN W LATACH 1961—1970⁴

Rok	Abonenci radiowi	Abonenci telewizyjni	Kina	Seanse	Widzowie
1961	14 138	128	2	3 479	876 586
1965	14 136	7 446	3	4 852	657 100
1970	14 473	13 522	5	4 868	559 800

6. ZDROWIE, OPIEKA SPOŁECZNA I KULTURA FIZYCZNA

W dziesięcioletniej historii gorzowskiego lecznictwa można wyodrębnić dwa okresy pokrywające się z realizacją dwóch kolejnych planów gospodarczych. W okresie pierwszym, przypadającym na lata 1961—1965

⁴ *Roczniki Statystyczne... 1960—1971*, op. cit.

ogólnemu rozwojowi ekonomiczno-społecznemu miasta nie towarzyszyła rozbudowa lecznictwa. Rozbudowy wymagał Szpital Miejski odczuwający niedostatek miejsc, zwłaszcza na oddziałach: wewnętrznym, laryngologicznym i ginekologicznym.

Trudne warunki lokalowe miało także lecznictwo otwarte, którego placówki — poza Przychodnią Rejonową — mieściły się w zasadzie w budynkach mieszkalnych do tego nie przystosowanych. W okresie pięciu lat przybyło miastu ponad 11 tysięcy mieszkańców, natomiast liczba lekarzy z 97 w roku 1960 spadła do 90 w roku 1965. Nie udało się także odciążać Przychodni Rejonowej przez wybudowanie dwóch dalszych w różnych rejonach miasta. Wśród powodów tego zastoju na czoło wysuwały się: niedostateczne środki pieniężne oraz brak lekarzy. Udział wydatków na zdrowie, opiekę społeczną i kulturę fizyczną wzrastał wprawdzie w liczbach bezwzględnych, ale spadał w odsetkach. W roku 1960 wydatki te stanowiły 33,6% budżetu miejskiego, a w roku 1965 już tylko 23,6%. Wiele zabiegów wymagało ściągnięcia do Gorzowa i utrzymanie w nim przez dłuższy czas stabilnej kadry lekarskiej. Rolę hamującą, zwłaszcza w odniesieniu do lekarzy młodych, spełniał brak mieszkań. Lekarzy natomiast o dużym doświadczeniu chętnie awansowano poza Gorzowem. Mimo tych trudności i wzrastających zadań, gorzowska służba zdrowia doskonaliła swoją wiedzę, metody i organizację pracy. Zrezygnowano przede wszystkim z eksperymentalnie wprowadzonego w roku 1954 zespolecia lecznictwa zamkniętego i otwartego. Podział pracy lekarzy na godziny spędzone w szpitalu, przychodni i wizytach domowych okazał się mało praktyczny, powodował stratę czasu na dojście lub dojazd do kilku miejsc pracy oraz rozluźnienie dyscypliny — często z powodów obiektywnych — i utrudniał sprawność usług lekarskich — zwłaszcza w Przychodni Rejonowej oraz poradniach specjalistycznych.

Korzystne przemiany nastąpiły w latach 1966—1970. Objęły one przede wszystkim lecznictwo otwarte pionu ogólnego oraz przemysłowego i wyrażały się w rozbudowie bazy materialnej i zmianach organizacyjno-strukturalnych. Najważniejsze z nich dotyczyły rejonizacji usług lekarskich dla ludności. W miejsce jednej przeciążonej Przychodni Rejonowej powstały cztery rozmieszczone w różnych punktach miasta. Pozwoliło to na zbliżenie pacjenta do placówki zdrowia i usprawniło usługi lekarskie. W przychodniach rejonowych skomasowano usługi w zakresie interny, pediatrii, ginekologii i stomatologii. Na uzyskanie pełnych efektów powyższej reformy nie pozwalał brak dostatecznej liczby lekarzy, powodując utrzymanie z konieczności zatrudnienia na tzw. wolnych godzinach. Te same kłopoty istniały także w zakresie obsady etatów w higienie szkolnej. W pełnym wymiarze godzin byli zatrudnieni w zasadzie tylko felczerzy i pielęgniarki. Te ostatnie pracowały zazwyczaj w dwóch

szkołach i miały pod opieką często więcej dzieci niż przewidywały normy.

Zakończenie rozpoczętej w roku 1968 reorganizacji struktury organizacyjnej Przychodni Obwodowej przewidziano na rok 1971. Jej celem stało się utworzenie 5 pełnoprofilowych rejonowych przychodni dzielnicowych i 1 centralnej przychodni specjalistycznej, komasującej w jednym punkcie wszystkie specjalistyczne poradnie, pozwalające choremu na kompleksowe leczenie. W latach 1960—1970 Szpital Miejski systematycznie przejmował niektóre poradnie specjalistyczne z lecznictwa otwartego do Przychodni Przyszpitalnej. Do roku 1967 w jej skład wchodziły: poradnia chirurgii ogólnej, pourazowej, ortopedycznej i ginekologicznej. W latach 1968—1970 otwarto poradnię dla chorych po żółtaczce zakaźnej, poradnię chirurgii dziecięcej i chorób wewnętrznych. Ponieważ były to jedyne na terenie miasta poradnie o powyższej specjalności, Przychodnia Przyszpitalna pełniła w zasadzie funkcję przychodni dla ogółu ludności.

W rezultacie tych przesunięć, Przychodni Obwodowej pozostało tylko 9 poradni specjalistycznych. Poważny wpływ na poprawę warunków leczenia miało m.in. oddanie do użytku w roku 1970 obiektu kompleksowego, w którym znalazło pomieszczenie laboratorium analityczne, pracownia radiofotograficzna oraz poradnia przeciwgruźlicza dla dzieci i dorosłych.

Dalszemu usprawnieniu uległa przemysłowa służba zdrowia, której początki przypadają na lata 1954—1955. W roku 1968 utworzono Obwodową Przychodnię Przemysłową jako:

- organizatora opieki nad zdrowiem pracowników,
- kierownika i koordynatora działalności przychodni zakładowych i międzyzakładowych,
- czynnika nadzorującego działalność placówek przemysłowej służby zdrowia i warunki pracy w przedsiębiorstwach.

Przemysłowa służba stanowiła pion medycyny sprawujący opiekę leczniczo-profilaktyczną nad pracownikami przedsiębiorstw przemysłowych i budowlanych oraz niektórych gałęzi transportu i leśnictwa. Osiem przychodni przyzakładowych i międzyzakładowych obejmowało swoją działalnością w 1970 roku 24 495 pracowników stale zatrudnionych.

Wyposażenie pracowni oceniano na ogół jako dobre, a spośród istniejących w mieście przychodni przemysłowych za wzorcowe uznawano przy Gorzowskich Zakładach Włókien Sztucznych i Zakładach Mechanicznych Gorzów. Na 66 osób zatrudnionych w przemysłowej służbie zdrowia lekarzy było 29 (w tym 19 na pełnych etatach) i 11 dentystów. Do roku 1970 przemysłowa służba zdrowia nie objęła jeszcze wszystkich zakładów przemysłowych. Poza nią znalazło się dziewiętnaście małych i śred-

nich zakładów zatrudniających około 2300 pracowników. Dziedziną kryjącą duże możliwości przemysłowej służby zdrowia pozostała profilaktyka ograniczająca się dotychczas do profilaktycznych badań lekarskich. Słabe było też na ogół rozeznanie przyzakładowych przychodni w zakresie stanu zdrowia załóg.

Główną placówką lecznictwa zamkniętego pozostawał Szpital Miejski, do którego z dniem 1 lipca 1968 roku przyłączono ponownie Szpital Dziecięcy. Pozostając nadal z nazwy miejskim, swoją działalnością służył nie tylko miastu i powiatowi. Z uwagi na wysoko wyspecjalizowaną kadrę, dobre wyposażenie i duże możliwości diagnostyczno-lecznicze, gorzowski szpital obejmował swym zasięgiem północne powiaty województwa zielonogórskiego i południowe powiaty województwa szczecińskiego. Dotyczyło to zwłaszcza takich specjalności jak: okulistyka, chirurgia urazowo-ortopedyczna, chirurgia dziecięca i laryngologia. Poza tym świadczył usługi chorym przez porady ambulatoryjne izby przyjęć i przez pracę Przychodni Przyszpitalnej. Ponadto poprzez dyrektora i ordynatorów pełniących funkcję inspektorów nadzorował i organizował pracę lecznictwa otwartego w takich dziedzinach jak pediatria, położnictwo i chirurgia. W latach 1961—1970 dzięki inwestycjom poprawiły się warunki pracy szpitala. Dokonano szeregu remontów i przebudowy pomieszczeń, zakupiono nowoczesny sprzęt, zwiększono intensywność leczenia przez stosowanie nowoczesnych leków. Wzrosły kwalifikacje lekarzy i średniego personelu medycznego. W roku 1968 tylko trzech lekarzy na czterdziestu dziewięciu nie posiadało specjalizacji.

Wszystkie te wysiłki w niczym nie mogły zmienić faktu, że ilość usług świadczonych przez gorzowski Szpital Miejski stawała się niewystarczająca. W okresie dziesięciu lat nie zwiększyła się bowiem w zasadzie ilość łóżek. Już w roku 1965 z samego tylko miasta nie przyjęto 2992 chorych z powodu braku miejsc. Maksymalne wykorzystanie pomieszczeń pociągało za sobą przepełnienie sal chorych powyżej obowiązujących norm. Brak było również mniejszych pomieszczeń dla ciężko chorych.

Podstawowym warunkiem rozwoju opieki zdrowotnej były jednak kadry. Mimo że gorzowskie lecznictwo ciągle jeszcze odczuwało ich brak, a zwłaszcza lekarzy, personel służby zdrowia na terenie miasta liczył w roku 1970 blisko 800 pracowników, w tym 505 pielęgniarek i 178 lekarzy, a jego rozwój w wybranych latach 1961—1970 ilustruje tabela 14.

Poniższe dane nie dawały jednak rzeczywistego obrazu możliwości leczenia statystycznego mieszkańca miasta. Ze 178 lekarzy 70 zatrudnionych było bowiem w Szpitalu dla Nerwowo i Psychiczenie Chorych. To samo odnosiło się do pielęgniarek, których większość obsługiwała Szpital Psychiatryczny.

Tabela 14

PERSONEL SŁUŻBY ZDROWIA ŁĄCZNIE ZE SZPITALEM PSYCHIATRYCZNYM
W WYBRANYCH LATACH 1961—1970²⁵

Rok	Lekarze		Farma- ceuci	Felcze- rzy	Pielęgniarki		
	medy- cyny	dentyści			ogółem	w tym o pełnych kwalifika- cjach	położne
1961	121	19	17	49		196	55
1965	151	34	29	42	387	281	70
1970	178	35	34	37	505	398	85

Gorzowskie lecznictwo należało do najbardziej rozbudowanych w województwie, a jego utrzymanie w roku 1970 kosztowało 87 mln zł, tj. 10% wszystkich wydatków wojewódzkich na ochronę zdrowia. Był to budżet największy w województwie zielonogórskim.

Duża aktywizacja zawodowa kobiet wymagała szybkiej budowy nowych żłobków. Sztuczne powiększanie ilości miejsc kosztem zmniejszania powierzchni na jedno dziecko nie rozwiązywało nagromadzonych trudności. Wybudowanie dwóch nowych żłobków w latach 1966—1970 poprawiło nieco sytuację, powiększając liczbę miejsc z 235 w roku 1965 do 405 w roku 1970.

Lata 1961—1970 przyniosły dalszy postęp w zakresie rozwoju sportu tak masowego, jak i wyczynowego. Sprzyjała temu: rozbudowa stadionów i Ośrodka Kultury Fizycznej oraz oddanie do użytku siedmiu sal gimnastycznych w gorzowskich szkołach.

Największym wydarzeniem była jednak budowa w latach 1966—1970 sztucznego lodowiska „Lodostil” — wykonanego częściowo w czynnie społecznym — stwarzająca warunki dla uprawiania łyżwiarstwa wyczynowego i masowego. Z powodu braku środków i wykonawców odpadły natomiast plany budowy hali sportowej i odkrytego basenu.

Poważne wyniki osiągnęły niektóre kluby sportowe, a szczególnie KS „Stal”. Drużyna żużlowa tego klubu w roku 1968 zdobyła tytuł wicemistrza Polski, a w roku 1969 sięgnęła po najwyższy tytuł, zdobywając drużynowe mistrzostwo Polski. Niektórzy jej zawodnicy, jak Edward Jancarz i Andrzej Pogorzelski znaleźli się w ścisłej czołówce żużlowej świata.

Drużynę piłki wodnej w I lidze państwowej posiadał także KS „Stilon” (dawniej Unia). Poważne sukcesy indywidualne osiągnęli zawodnicy pozostałych klubów. W skali krajowej znane były sukcesy: Jolanty Dawidowskiej w pływaniu, Danuty Witkowskiej — członkini kadry olim-

²⁵ Tamże.

pijskiej i zdobywczyń liczących tytułów, Haliny Piłki i innych. Dynamicznie rozwijał się także Międzyszkolny Klub Sportowy „Znicz” skupiający młodzież szkół ogólnokształcących i zawodowych po likwidacji kół odrębnego zrzeszenia sportowego szkół zawodowych „Zryw”. W roku 1970 Gorzów zajął pierwsze miejsce w międzywojewódzkim współzawodnictwie na odcinku masowej kultury fizycznej.

Nie wykorzystane pozostały jednak nadal walory turystyczno-krajoznawcze o znaczeniu ogólnokrajowym. Podstawową tego przyczyną był brak dostatecznej bazy żywieniowej i noclegowej. Pogorszyły się również warunki rekreacyjne. Z powodu zanieczyszczenia wody, brzegi Warty przestały być miejscem masowego wypoczynku i letniej atrakcji Gorzowa. Doceniając znaczenie rekreacji i wypoczynku władze miejskie podjęły decyzję o budowie kąpieliska nad jeziorem Nieżym.

Gorzów lat sześćdziesiątych to typowe miasto borykające się z rosnącymi nieustannie potrzebami i trudnościami towarzyszącymi rozwojowi, które władze miejskie w miarę posiadanych — niemałych zresztą — środków starały się rozwiązywać²⁶. Miasto stało się prężnym ośrodkiem przemysłowym i kulturalnym dającym możliwości zdobycia wiedzy, zawodu i pracy. Posiada ono perspektywiczne plany rozwojowe i specjalistów pracujących nad stałym ich doskonaleniem. Dotychczasowe efekty ich realizacji wskazują na realność planowanych zamierzeń.

²⁶ Budżet miejski w latach 1961—1970 wyniósł 1863 mln zł.